

Dieren en planten gids

voor onderweg

DE DIEREN- EN PLANTEN- GIDS

**voor
onderweg**

Wilhelm Eisenreich
Alfred Handel
Ute E. Zimmer

KOSMOS

Kosmos Uitgevers
Utrecht/Antwerpen

Inleiding

Deze gids bevat een selectie dieren- en plantensoorten die in Midden-Europa het meest voorkomen. De groepen waartoe ze behoren en die op de desbetreffende bladzijden en in de inhoud met symbolen zijn gekenmerkt, worden door middel van een beknopte beschrijving voorgesteld.

Paddenstoelen die naast planten en dieren een eigen rijk vormen, hebben geen bladgroen (chlorofyl) en krijgen hun energie daarom niet van het zonlicht, maar ze onttrekken voedingsstoffen aan de grond en aan hout. Ze leven verborgen en vormen een weefsel (mycellium). Alleen hun vruchtlichamen zijn duidelijk zichtbaar en vormen in buisjes, plaatjes (lamellen) of op een andere wijze de zogenaamde vruchtlaag, die sporen voor de voortplanting bevat. **Korstmossen** zijn symbiotische leefgemeenschappen tussen een paddenstoel en een of meerdere partners die aan fotosynthese doen, meestal groen- of blauwwieren.

Mossen en varenachtige planten zijn net als paddenstoelen sporenpflanzen, maar zonder een eigenlijke bloem.

In tegenstelling tot deze geologisch gezien zeer oude plantengroepen behoren zowel de **bomen** en **struiken** als de kruidachtige bloemplanten tot de grote afdeling van bloeiende planten. De **naaldbomen**, die met het oog op de ontwikkelingsgeschiedenis van de aarde primitiever zijn, hebben naaldvormige bladeren en onopvallende, eenslachtige bloemen zonder een opvallend bloembekleedsel ('naaktzadige planten'); hun pendant zijn de hoger ontwikkelde, 'bedektzadige' planten waartoe de loofgewassen (bomen en struiken), maar ook de **kruidachtige bloeiende planten** behoren. Hun bloemen kunnen eenslachtig of tweeslachtig zijn, enkelvoudige bloemen of meerbloemige bloeiwijzen hebben.

In tegenstelling tot de struikgewassen hebben kruidachtige bloemplanten bijna nooit verhoude plantendelen. Om het geheel overzichtelijker te maken en om de lezer in staat te stellen een soort snel op te zoeken, zijn ze in dit boek onderverdeeld naar bloemkleur en bloemsymmetrie.

Holtedieren zijn de oorspronkelijkste vertegenwoordigers van het enorme dierenrijk; we behandelen deze als eerste. Hun lichaam bestaat uit één holte die echter in meerdere nissen kan zijn verdeeld. In tegenstelling tot deze dieren is het lichaam van de weekdieren onderverdeeld in een kop-voet-ingewandenzak. Het lichaam van de in zoet of zeewater levende **schelpdieren** is meestal zijdelings samenge-drukt en door twee kleppen omhuld. De veelsoortige **slakken** vinden we in zoet en zeewater en op het land; hun ingewandenzak heeft vaak een karakteristieke draaiing ondergaan, die we ook op het huisje zien. In de enorme stammengroep van de gelede dieren vallen de **wormen** op door hun vrij gelijkmatige, inwendige en uitwendige segmentatie; ze leven in zoet en zeewater en op het land.

De verschillende uitwendige onderverdelingen van het lichaam van de **geleedpotigen**, waaraan de stam zijn naam dankt, is daarentegen

heel anders. Als voorbeelden voor de grote verscheidenheid van de vormen presenteren we vertegenwoordigers van de **kreeftachtigen**, **duizendpoten** en **spinnen** (de vier paar looppoten zijn typerend voor spinnen!).

Het lichaam van de **insecten**, de dierenklasse met de meeste soorten, heeft ondanks de verschillende variaties dezelfde verdeling en bestaat uit kop, borst en achterlijf. De drie paar looppoten, die evenals de vleugels aan het borststuk aansluiten, zijn even karakteristiek als het harde pantser van het lichaam, dat uit chitine bestaat. Een ander kenmerk zijn de twee verschillende ontwikkelingswijzen van de insecten: bij de sprinkhanen, wantsen en cicaden ontwikkelt het insect zich via soortgelijke larvestadia (onvolledige ontwikkeling), terwijl de larve van libellen, kevers, vliesvleugeligen (mieren, wespen, hommels en bijen), tweevleugeligen (muggen en vliegen) en vlinders er volledig anders uitziet, zich tegen het einde van zijn groei verpopt en in het popstadium een volledige metamorfose tot volwassen insect (de imago) ondergaat (volledige ontwikkeling).

Tot de laatste groep van de ongewervelden behoren de meestal vijfstralig radiairsymmetrische **stekelhuidigen**, die in de zee leven. In hun huid zijn op karakteristieke wijze kalkskeletelementen, gedeeltelijk voorzien van stekels, ingebed.

Vervolgens komen de gewervelde dieren aan bod: de **vissen** zijn onderverdeeld in kraakbeenvissen en beenvissen, waarvan we vertegenwoordigers van de zeevissen en de zoetwatervissen behandelen; alle volwassen vissen ademen via hun kieuwen.

De **amfibieën** daarentegen leven zowel in het water als op het land; voor de voortplanting keren ze met uitzondering van de levendbarende Alpensalamander terug naar het water. Het skelet van de kikkers en padden is gedeeltelijk kraakbenig. De karakteristieke kenmerken van de kikkers en padden zijn hun geweldige springvermogen en een huid voorzien van veel klieren.

De huid van de **reptielen**, vertegenwoordigd door hagedissen en slangen, is daarentegen heel anders. Die is droog, bevat weinig klieren en wordt vaak versterkt door hoornschubben of platen respectievelijk voorzien van beenplaten.

De enorm grote klasse van **vogels** is vanwege zijn zeer verschillende verschijningsvormen onderverdeeld in groepen, die in dit boek niet altijd overeenkomen met de wetenschappelijke systematiek, en wordt door verschillende vertegenwoordigers gerepresenteerd. De zangvogels beslaan het grootste gebied, van de zwaluwen tot de raafachtigen (ze horen erbij!), en onderscheiden zich door gecompliceerde stemorganen; hun jongen zijn nestblijvers.

De **zoogdieren** verschillen van de andere gewervelde dieren door een aantal kenmerken. De belangrijkste zijn: de echte haren en de melkklieren, waarvan het secreet voor het zogen van de nakomelingen dient. Als warmbloedige dieren houden de zoogdieren net als vogels hun lichaamstemperatuur constant op peil, met uitzondering van de winterslapers, zoals de vleermuizen en egels.

Grote sponszwam

Sparassis crispa

K Vruchtlichaam lijkt van veraf op een badspons (Ø tot 40 cm) met een kroezig oppervlak, vele holten binnenin en een stronkachtige voet. Oppervlak vlees- tot okerkleurig. Vlees witachtig, broos; geur aangenaam kruidig, smaak nootachtig, op latere leeftijd bitter.

H Augustus tot november. Wortelparasiet meestal op dennen, ook op sparren en lariksen.

B Uitstekende, zeer vruchtbare (tot 5 kg), eetbare paddenstoel, die – in kleine stukjes gesneden, schoongemaakt, en lang genoeg gestoofd of gebakken – smaakt naar morieljes.

Parelstuifzwam

Lycoperdon perlatum

K Vruchtlichaam omgekeerd flesvormig, tot 8 cm hoog, op de bolvormige kop zitten gemakkelijk afveegbare stekels. Jonge paddenstoelen zijn witachtig, worden langzaam bruin; hun vlees is altijd wit. Afgevalen stekels laten een netstructuur achter. De kruin van oude paddenstoelen heeft in het midden een opening, waaruit bij trillingen olijfbruin sporenpoeier stuift, dat in het binnenste van de witte vruchtmassa (gleba) is ontstaan (naam!). Geur en smaak kruidig.

H Juli tot november. In loof- en naaldbossen, bij voorkeur in groepjes.

B Alleen de vanbinnen nog zuiver witte, jonge paddenstoel is, zonder stekels, geschikt om te gebakken.

Aardappelbovist

Scleroderma citrinum

K Vruchtlichaam ongesteeld, bol tot knolvormig (Ø tot 10 cm), lijkt op een aardappel; de ruwe, met korstjes bedekte buitenkant is okerbruin, het stevige vlees wordt bij aansnijden al snel leigrijs en verandert in een olijfwarte sporenmassa. Onaangename, scherpe geur.

H Juli tot november. In loof- en naaldbossen, vrij algemeen.

B Giftig! Kan worden verward met andere bovistsoorten, waarvan de jonge exemplaren eetbaar zijn.

Kruipende boterbloem

Ranunculus repens

K 10-50 cm. Bloemen glanzend goudgeel, 2-3 cm breed, omgeven door opgerichte kelkbladen; bloeien van mei tot september. Stengels staan rechtop aan knopen van bovengronds wortelende uitlopers. Grondbladeren drietallig, driespletig geveerd, onregelmatig getand. Bovenste bladeren lijken op grondbladeren, maar zijn ongesteeld.

H Vochtige, lemige standplaatsen in graslanden, op akkers, in bermen en langs oevers; tot in de Alpen.

B Indicator voor stikstofrijke bodems. Komt in tuinen als onkruid voor.

Scherpe boterbloem

Ranunculus acris

K 30-100 cm. Bloemen goudgeel, tot 2,5 cm breed; april tot oktober. Stengel en bladeren aanliggend behaard. Grondbladeren vijf- tot zevendelig, handvormig samengesteld, met smalle driespletige, gezaagde delen; bovenste bladeren kortgesteeld of zittend.

H In graslanden, bermen en struikgewassen. Zeer algemeen.

B De plant is giftig, smaakt zeer scherp en wordt daarom door vee gemeden, behalve als hij in hooi is gedroogd.

Dotterbloem

Caltha palustris

K 15-35 cm. Bloemen 1,5-4,5 cm, felgeel, glanzend; maart tot juni. Stengel liggend of opgericht, hol. Grondbladeren langgesteeld, hartvormig, diep donkergroen, gekarteld tot getand, tot 15 cm breed. Balgvruchten stervormig verspreid.

H Alleen op vochtige plaatsen in drassige weilanden, sloten, langs oevers of in oobossen.

B De zaden kunnen drijven en worden via het water verspreid. Bestuiving door insecten.

Speenkruid

Ranunculus ficaria

K 5-20 cm. Bloem bestaat uit 3 kelkbladen en 8 of meer glanzende, gele, kroonbladen. Bloeit van maart tot mei. Stengel liggend of opstijgend; bladeren rondachtig hartvormig, glanzend, kaal, met stompgetande rand.

H Oobossen, struikgewassen en lichte loofbossen.

B Groeit meestal in kleine matjes. In de bladoksels ontwikkelen zich broedknolletjes, die voor de vegetatieve vermeerdering dienen. Plant werd vroeger gebruikt tegen scheurbuik.

Hageheld

Lasiocampa quercus

K Spanwijdte 55-75 mm. Het ♂ is donker roodbruin, wat kleiner dan het geelbruine ♀. Beide seksen hebben een gele band op beide vleugelparen die naar de zoom toe breder wordt; de voorvleugels hebben een lichte vlek, de achtervleugels gele franjes. De rupsen zijn bruinachtig behaard, hun kop bruin en zwart.

H 1 generatie van juni tot augustus; in bossen en heidegebieden.

L De vlinder neemt geen voedsel op. De ♂ zijn overdag vliegend op zoek naar ♀. De eitjes worden lukraak uit de lucht afgeworpen. De rupsen leven op loofgewassen of heide. Ze overwinteren en ontwikkelen zich in het volgende jaar tot vlinders, of de pop overwintert nogmaals in de eivormige cocon in de grond.

Grote beervlinder

Arctia caja

K Spanwijdte 50-70 mm. Donkerbruine voorvleugels met witte banden, roodbruine achtervleugels met blauwzwarte vlekken. De tasters zijn bij het ♂ kamvormig, bij het ♀ eerder draderig. Zwarte rups met zwarte rugharen met grijze punten. Roestrode haren op de flanken.

H In bossen en op graslanden. 1 generatie van juli tot augustus.

L Vliegt uitsluitend 's nachts. De opvallende tekening is bedoeld om vijanden af te schrikken; bij gevaar klapt de vlinder de voorvleugels meteen naar voren zodat de donkere oogvlekken zichtbaar worden. De rupsen leven op verschillende voedselplanten. De pop overwintert in een fijn haarspinsel.

Juffertje

Callimorpha dominula

K Spanwijdte 40-55 mm. Zwartgroen glanzende voorvleugels met witte en 2 gele vlekken; rode achtervleugels, vooral aan de buitenrand zitten zwarte vlekken. Rood achterlijf met zwarte rugstreep. Zwarte rups, met zwartgestippelde, gele vlekken.

H Prefereert vochtige gebieden in bossen of beboste bergkloven nabij water. Er vliegt 1 generatie in juli.

L De vlinders vliegen zowel overdag als 's nachts naar bloemen. De opvallende kleur moet net als bij de Grote beervlinder afschrikken, omdat de vlinder bij gevaar stinkend vocht afscheidt. De rupsen ontwikkelen zich op vergeet-mij-nietjes en sleutelbloemen.

Ree

Capreolus capreolus

K Grootte bekend. 's Zomers roestbruin met geelachtige spiegel; 's winters grijsbruin met witte spiegel. Jonge dieren in het eerste halve jaar witachtig gevlekt. Gewei van de bok met tot 3 takken per stang; gewei wordt in oktober/november afgeworpen; nieuwe vorming in januari. ♀ (geit) zonder gewei.

H In bossen, ook in cultuurlandschappen met bomen.

L In de schemering actief, trouw aan standplaats. 's Winters vaak in kleine groepen. Kort geblaf als alarm- of dreiggeluid. Eet kruiden, gras, knoppen, vruchten en paddenstoelen.

V Paring juli/augustus of november/december. Draagtijd 6 maanden; bij embryo's die tijdens bevruchting in de zomer zijn ontstaan, volgt een zogenaamde eirust. Werpperiode mei/juni; 1-2 jongen (reekalfjes); zoogperiode 3 maanden.

Edelhert

Cervus elaphus

K Grootte bekend. 's Zomers roodbruin, 's winters grijsbruin gekleurd; jongen met witte vlekken. De grootte van het tot 8 kg zware gewei van het ♂ is afhankelijk van de leeftijd.

H In grote bossen.

L In de schemering actief; leeft in roedels in uitgestrekte territoria; oude ♂ leven solitair. Eet grassen, scheuten, boomschors, paddenstoelen en vruchten. Het gewei wordt afgeworpen van februari tot april; nieuw gewei tot juli. In de bronst 'burlen' de ♂.

V Paring september/oktober. Na een draagtijd van krap 8 maanden 1 jong (kalf) in mei/juni, dat na ongeveer 1 jaar zelfstandig is.

Damhert

Dama dama

K Wat kleiner dan het Edelhert. 's Zomers roodbruin met witte vlekken, zeer lichte buik; 's winters grijsbruin. Staartbovenzijde en spiegelrand zijn zwart. Vaak albino's (vooral in omheinde gebieden) en ook zwartachtige dieren. Gewei van het ♂ schopvormig verbreed.

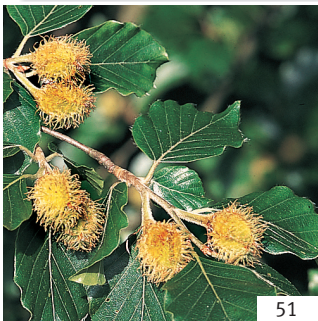
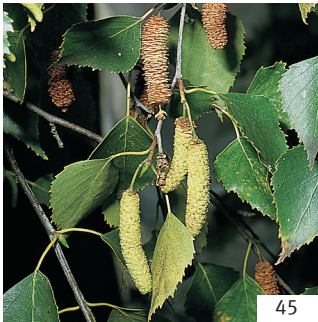
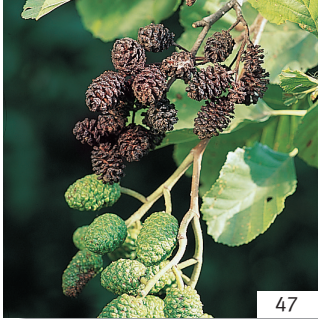
H In gemengde bossen, natuurparken en bij omheinde jachtrivieren.

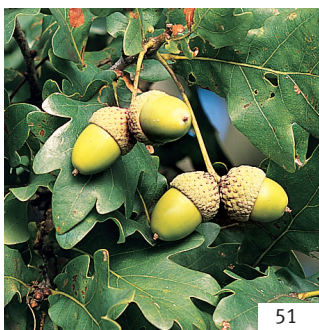
L In de schemering actief; vormt soms grotere groepen. Eet grassen, kruiden, scheuten, paddenstoelen en vruchten. Gewei wordt afgeworpen in het voorjaar (april/mei). De ♂ knorren in de bronsttijd.

V Paring oktober/november; draagtijd 7-8 maanden; werpperiode mei tot juli; zelden 2 jongen (kalfjes); zoogperiode 8 maanden.

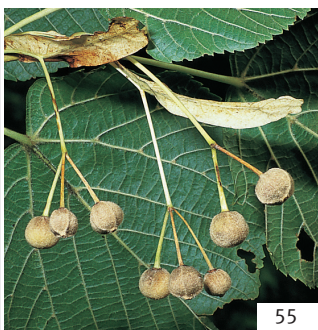

Vruchten van bomen en planten

51

55

51

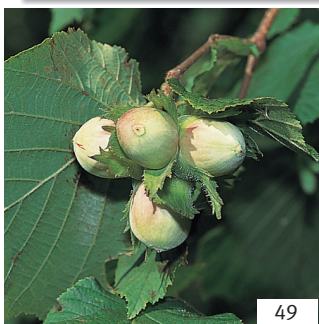
45

67

43

49

57

Register

Nederlandse namen

aak, Spaanse 54
aalscholver 414
aardaker 176
aardappel 246
aardappelbovist 22
aardbeivlinder 364
aardhommel 338
aardvederkruid 226
aaskever, oranje 306
achtogige bloedzuiger 266
adder 412
adderwortel 160
adelaarsvaren 34
agrimonie, gewone 92
akelei, wilde 212
akkerdistel 194
akkerhommel 338
akkerhoornbloem 132
akkermelkdistel 106
akkermint 198
akkerviooltje 114
akkerwinde 162
aliskruik, gewone 258
alpen-heggenmus 468
alpenanemoon 126
- gele 96
alpenaster 192
alpenboterbloem 126
alpenhelm 202
alpenkouw 500
alpenklaproos, witte 126
alpenkwastjesbloem 186
anemoon, -alpen 126
- bos- 126
alpenlandsalamander 402
alpenmarmot 512
alpenroosje, harig 84
- roestbladig 84
alpensneeuwhoen 436
alpensteenbok 522
alpenvetblad 154
alpenviooltje 170
alpenwatersalamander 402
amandelwolfsmelk 220
anjer, karthuizer 164
amaniet, groene 12
- parel- 14
- witte- 12
apollovlinder 340
appelvink 492
arend, steen- 428
- vis- 428
- zee- 428
aronskelk, gevlekte 230
atalanta 352
auerhoen 436
aurelia, gehakelde 356
aurikel 100

avondkoekoeksbloem 132
avondrood 372
barbarakruid, gewoon 90
barnsteenslak, grote 264
beekforel 396
beekjuffer, prachtige 280
beekpunge 214
beemdkroon 194
beemdooievaarsbek 206
beervlinder, grote 376
beflijster 470
berenklauw, gewone 138
bergcentaurie 204
bergden 38
bergeend 420
berk, ruwe 44
berkenspanner 386
beuk 50
beukvaren 32
bever 512
bevertjes 238
bij, blinde 330
bijvoet 224
bitterzoet 192
blaasjeskruid, groot 118
blaassilene 132
bladhaantje, variabel 320
blankvoorn 398
blauwtje, gewoon 348
bloedcicade 296
bloemkoolkwal 248
boerenwormkruid 108
boerenwaluw 462
bolderik 166
boleet, berken- 10
- bittere 8
- bruine ring- 10
- gele ring- 10
- heksen- 8
- kastanje- 8
- netstelige 8
- oranje berken- 10
- ring- 10
bolrapunzel 212
bontbekplevier 444
boomkikker 406
boomklever 486
boomkruiper 486
boommarter 516
boompieper 464
boomsprinkhaan 292
boomvalk 434
boomwants, roodpotige 300
boormossel, Amerikaanse 254
bootsmannetje 298
bosaardbei 136
bosandoorn 182
bosanemoon 128
bosbes, blauwe 86
- rode- 86
bosbingelkruid 222
boschampignon,
schubbig 12

boserebia 362
 bosgeelster 98
 boskakkerlak, gewone 296
 boskamperfoelie 68
 bosmier, rode 334
 bosmuis 508
 bosooievaarsbek 188
 bospaardestaart 30
 bosparelmoervlinder 360
 bosrank 76
 bosrietzanger 476
 bosspitsmuis 504
 bosuil 454
 bosviooltje, donkersporig 200
 bosvogeltje, bleek 152, 182
   - rood 182
 boswilg 42
 boterbloem, kruipende 94
   - scherpe 94
 braam 82
 braamsluiper 478
 brandgans 420
 brandnetel, grote 228
 brandnetelmot 386
 brasem 400
 breedscheenjuffer 280
 brem 64
 brilduiker 426
 bronlibel 288
 brunel, gewone 198
 buizerd 430
 bundelzwam, schubbig 18
 cichorei, wilde 204
 cipreswolfsmelk 90
 citroenvlinder 344
 coloradokever 320
 dagkoekoeksbloem 166
 dagpauwoog 352
 dalkruid 148
 dambordje 360
 damhert 520
 das 518
 daslook 130
 dauwnetel 116
 den, grove 38
 dennensnuitor, grote 320
 dikkopje, geel 364
   - groot 364
 distel, akker- 194
   - akkermelk- 194
   - melk- 106
   - moes- 108
   - speer- 194
   - veder- 108
   - zilver- 140
 distelvink 354
 dodaars 414
 doodgraver 306
 doodshoofdvlinder 366
 dooiermos, groot 26
 doornhaai 390
 dotterbloem 94
 dovenetel, gele 116
   - gevlekte- 180
   - paarse 180
   - witte 152
 draaihals 460
 draaikevertje 304
 driehoeksmossel, gewone 250
 druifjes, blauwe 210
 dryas 136
 dubbelloof 34
 duindoorn 60
 duinriet 238
 duinslak 264
 duivenkervel, gewone 174
 duizendblad, gewoon 140
 duizendpoot, gewone 272
 dwerguil 456
 edelhert 520
 edelweiss 144
 eekhoorn 512
 eekhoortjesbrood 8
 eenbes 230
 eend, berg 422
   - eider- 426
   - kroon- 424
   - kuif- 424
   - tafel- 424
   - wilde- 422
 eendagsvlieg, grote 322
 eendenmossel 268
 egel 504
 egelskop, grote 228
 eidereend 426
 eik, winter 50
   - zomer- 50
 eikemos 26
 eikenbladwielspin 274
 eikvaren, gewone 32
 ekster 500
 elrits 398
 els, groene 46
   - witte 46
   - zwarte 46
 elzenhaantje 320
 engbloem, witte 134
 Engels gras 166
   - raaigras 236
 ereprijs, gewone 214
 erwtenmossel 250
 es, gewone 56
 esdoorn, gewone 52
   - Noorse- 52
 esparcette 176
 fazant 438
 fijnspar 36
 fluitenkruid 138
 fluit 480
 fluweelpootje 18
 fonteinkruid, drijvend 226
 framboos 82
 franjegtiaan 208
 fret 516
 fuut 414
 gaai, Vlaamse 500

Tettigonia viridissima 292
Thea vigintiduopunctata 310
Thecla betulae 346
Thelypteris phegopteris 32
Thlaspi arvense 124
Thymallus thymallus 396
Thymus pulegioides 178
Tilia platyphyllos 54
Tinca tinca 400
Tipula oleracea 326
Toxotus cursor 318
Tragopogon pratensis 104
Trichius fasciatus 314
Tricholomopsis rutilans 16
Trifolium pratense 176
Trifolium repens 154
Trigla lucerna 392
Tringa totanus 444
Tripleurospermum perforatum 142
Triticum aestivum 242
Triturus alpestris 402
Triturus vulgaris 402
Troglodytes troglodytes 468
Trollius europaeus 96
Turdus merula 472
Turdus philomelos 470
Turdus pilaris 470
Turdus torquatus 470
Turdus viscivorus 470
Tussilago farfara 106
Tylopilus felleus 8
Typha latifolia 230
Tyto alba 456
Ulmus minor 56
Urtica dioica 228
Utricularia vulgaris 118
Vaccinium myrtillus 86
Vaccinium vitis-idaea 86
Valeriana officinalis 160
Vanellus vanellus 442
Vanessa atalanta 352
Vanessa cardui 354
Veratrum album 228
Verbascum densiflorum 102
Veronica beccabunga 214
Veronica chamaedris 214
Vespa crabro 336
Viburnum lantana 70
Viburnum opulus 70
Vicia cracca 196
Vicia faba 246
Vicia sepium 196
Vinca minor 206
Vincetoxicum hirundinaria 134
Viola arvensis 114
Viola biflora 114
Viola odorata 200
Viola reichenbachiana 200
Vipera berus 412
Viscum album 86
Vulpes vulpes 516
Xanthoria parietina 26
Xerocomus badius 8
Zea mays 244
Zygaena filipendulae 364

Fotoverantwoording

Buchner/Limbrunner: 495lb

Eisenbeiss: 29lo, 33m, 35lb, 39ml, 41o, 51lo, 53ro, 75b, 75ml, 85lb, 91lo, 97b, 97ml, 99b, 99ml, 99mr, 103lb, 103ro, 109lb, 115o, 117lb, 117m, 119rb, 123o, 129mr, 131m, 133rb, 141rb, 143rb, 145o, 153lb, 157ro, 159b, 165o, 167b, 169m, 173m, 173ro, 181m, 185lb, 185rb, 185ro, 187ml, 191b, 201b, 203lb, 203ml, 203lo, 211b, 211ml, 211o, 213rb, 217m, 219ro, 221lo, 231lb, 233lo, 347mo, 405b, 524mlo, 525lb, 528rb, 530mlo

Eisenreich: 2/3, 27 (alle), 69lo, 83o, 89mr, 105b, 121o, 125m, 147o, 171lo, 171ro, 179ml, 179mr, 181lo, 187mr, 187lo, 189rb, 193lo, 203rb, 203mr, 209b, 209o, 221ro, 225m, 225lo, 229lo, 229ro, 231lo, 231ro, 235mr, 237 (alle), 249b, 249m, 265b, 275lb, 275mr, 275o, 279mr, 281mlo, 281mro, 283o, 285mb, 285mro, 287b, 287mrb, 287mro, 287mlo, 287o, 289b, 289mlo, 291b, 291mb, 291ro, 313mb, 313mro, 313lo, 313ro, 315b, 315mr, 317lb, 317rb, 319m, 331m, 331o, 339mr, 341 (alle), 343b, 343ml, 343lo, 343ro, 345 (alle), 347b, 347mrb, 351mo, 351o, 353mlb, 353mlo, 355mlb, 355mlo, 355o, 357mlb, 357mrb, 359b, 359mlb, 359mrb, 361mlo, 361o, 363mro, 363o, 365lb, 365rb, 365mlb, 365mrb, 365ro, 367 (alle), 369 (alle), 371 (alle), 373b, 373mlb, 373mrb, 373mo, 373lo, 375 (alle), 377mo, 377lo, 377ro, 379 (alle), 381b, 381mlb, 381mrb, 381mlo, 381mro, 383m, 383lo, 385ml, 385mr, 385lo, 387lo, 387ro, 407mlb, 407mrb, 409ml, 419mro, 419o, 423b, 425o, 427lb, 427o, 443 (alle), 445mo, 445lo, 445ro, 449 (alle), 451mlb, 451mrb, 451mro, 455ml, 457rb, 475b, 475mrb, 531mrb, 531lo, 534rb, 534mrb, 534mro, 535lb, 535rb, 535mlb, 535mrb, 535mlo, 535lo, 535ro, 536 (alle), 537lb, 537rb, 537mlb, 537mrb, 537mlo, 537mro, 537lo, 538mro, 538ro, 539lb, 539rb, 539mlb

Gerhardt: 9-25 (alle)

Hagen: 335o

Hecker: 51mlo, 85ro, 87rb, 137rb, 169rb, 171b, 195lo, 215mr, 215o, 221m, 235ml, 245ml, 251o, 253b, 261mr, 269m, 271m, 273mb, 275rb, 279rb, 281b, 281o, 287mlb, 289mb, 299rb, 301o, 303mb, 305mlo, 307mb, 307mo, 307o, 309lo, 313mlo, 329o, 333m, 357rb, 385lb, 389b, 391m, 395o, 403o, 407mlo, 411mo, 411o, 415b, 417lb,

431lb, 431lo, 431ro, 439mo, 453ro, 477ml, 483mr, 489rb, 501m, 503rb, 509mr,
 523o, 530mlb, 532mrb, 533mlb, 534mlo, 534lo, 541ro
 König: 69ro, 177m, 179b, 189lo, 243o, 251m, 259b, 269o, 273o, 277m, 297mlo, 303o,
 309b, 309ro, 333b, 377mlb, 391o, 393b, 393m, 409b, 413b, 413mo, 425mlo,
 526mrb, 533mro
 Kühn/Zeining: 55o, 121lb, 125lb, 131o, 139o, 149lb, 167ml, 197b
 Limbrunner: 263mb, 263o, 265lo, 281mb, 293b, 299o, 315ml, 315o, 329b, 339ml,
 339o, 343mr, 353o, 405m, 407b, 415mlb, 415mlo, 417ml, 427mo, 429lb, 429lo,
 429ro, 433rb, 433m, 435lb, 435rb, 435mlb, 435mlo, 435mr, 437lo, 437ro, 439o,
 447m, 453lo, 455ro, 459lo, 483ml, 485mr, 487lo, 489lb, 491b, 491mlb, 493lb,
 495lo, 497ro, 499lb, 499mb, 503o, 505o, 507b, 507mr, 511mr, 515b, 515mo, 517b,
 517mo, 517o, 519lb, 534ro, 539mro, 539lo, 540mro, 541mro
 Mestel/Hecker: 417mr, 419mlo, 453b, 491mlo
 Pffor: 29m, 31o, 33o, 37mr, 37ro, 39b, 39mr, 41ml, 41mr, 43lb, 43ml, 43mr, 43ro, 43lo,
 45lb, 45lo, 45ro, 47 (alle), 49mlb, 49mo, 51lb, 51mlb, 51ro, 53b, 53ml, 53mr, 55b,
 55ml, 55mr, 57lb, 57rb, 59lb, 59ml, 61mr, 63b, 65b, 65ml, 69lb, 69mr, 71ml, 71mr,
 73ml, 73o, 79b, 79ml, 79mr, 81mr, 83ml, 85rb, 87ml, 87mr, 87lo, 89ml, 91m, 93m,
 93o, 95rb, 99o, 103mr, 105m, 105lo, 105ro, 107rb, 107m, 109mr, 113rb, 113lo, 115lb,
 117rb, 119lb, 121rb, 123b, 123mr, 125rb, 125o, 127rb, 127m, 129o, 133lb, 135lo,
 137mr, 139ml, 141lb, 141m, 143m, 143o, 149ml, 151m, 151lo, 155lb, 155rb, 155o,
 157lb, 157ml, 157lo, 159mr, 161 (alle), 163rb, 163m, 165lb, 165m, 167mr, 167o, 169lb,
 173rb, 173lo, 175lb, 175rb, 177ro, 179lo, 181b, 181ro, 183rb, 183mr, 185ml, 187lb,
 189lb, 189ro, 191ml, 193lb, 195mr, 201o, 205b, 205mr, 215lb, 217lb, 217rb, 217lo,
 217ro, 219lo, 223ml, 223mr, 227lo, 231rb, 233ml, 233mr, 235o, 239lb, 239lo,
 239ro, 241ml, 241mr, 245mr, 245lo, 245ro, 247b, 261ml, 261o, 263b, 263mo, 273b,
 277b, 277lo, 283mo, 289mro, 297b, 299lb, 301b, 301mr, 305mro, 305o, 311mb,
 311mlo, 311mro, 317o, 319lb, 323mb, 323mo, 323ro, 325lo, 327mr, 329mo, 335m,
 337m, 347lo, 349lo, 349ro, 353mrb, 357lo, 377b, 383b, 385rb, 387mlb, 387mrb,
 387mo, 399mb, 403mo, 411b, 413mb, 413o, 415mrb, 417ro, 431mlb, 431mr, 433lb,
 439mlb, 441mro, 453mlb, 461lo, 463lb, 463m, 465b, 465mr, 471ml, 485lo, 495ro,
 497lo, 505lb, 505rb, 509b, 509o, 511b, 513rb, 517mlb, 519rb, 521mlb, 521mrb,
 524mlb, 524mrb, 524mro, 524lo, 525rb, 525mlb, 526mlb, 526mlo, 526mro, 526lo,
 527mrb, 527mlo, 527mro, 528lb, 528mro, 528ro, 529lb, 529mlb, 529mro, 531lb,
 531rb, 531mlb, 531mlo, 531mro, 531ro, 532lb, 532rb, 532mlb, 532mlo, 532lo,
 532ro, 533mrb, 534lb, 537ro, 538lb, 538mrb, 539mlo, 540mrb, 541rb, 541mrb
 Pott: 29b, 33rb, 35o, 37lb, 37rb, 39o, 41b, 45mr, 49b, 49ro, 51mrb, 53lo, 59ro, 61lb,
 61ml, 61rb, 61ro, 67o, 69rb, 71o, 77b, 81ml, 83b, 85m, 85lo, 87ro, 89o, 97mr, 101lb,
 101m, 101o, 109ml, 119m, 129ml, 137ml, 139lb, 143lb, 147m, 149rb, 149o, 153rb, 163o,
 171m, 175m, 177b, 179ro, 183lb, 185mr, 187rb, 187ro, 193rb, 195ro, 199m, 201mr,
 203ro, 205ml, 205o, 207b, 207m, 207lo, 213lb, 213m, 223b, 231mr, 241b, 243m,
 245b, 247ml, 247mr, 253ml, 253mr, 255o, 257b, 257m, 258ro, 267b, 269rb, 325b,
 417lo, 419mlb, 419mrb, 421b, 421mb, 421mo, 423mo, 425rb, 425mb, 429rb, 429mo,
 437b, 445mrb, 451b, 451mlo, 451o, 455lo, 457ro, 471b, 473mlb, 491o, 501lo, 513m,
 519mo, 521b, 521mo, 521ro, 523lb, 523mlb, 523mrb, 524rb, 524ro, 526lb, 526ro,
 527lo, 527ro, 529mrb, 529ro, 530mrb, 538mlb, 538mlo, 538lo, 540mlb
 Quedens: 61lo, 107lb, 193m, 227b, 249ro, 253o, 255b, 255ml, 255mr, 257o, 259m,
 267mlb, 267mrb, 271lo, 271ro, 389ml, 389mr, 389ro, 395b, 421o, 423mb, 427rb,
 427mlb, 441mlo, 499mlo, 519o, 528mlo, 538rb, 540ro
 Reinhard: 29ro, 31b, 33lb, 35rb, 35ml, 35mr, 37ml, 43rb, 45ml, 57ml, 73mr, 77ml,
 77mr, 83mr, 95m, 97o, 103ml, 111o, 113m, 115m, 121m, 127lb, 133o, 135m, 137lo,
 137ro, 139mr, 145b, 145m, 151ro, 153m, 153o, 155m, 177lo, 193ro, 195b, 197lo,
 199lo, 211mr, 223o, 227ro, 229m, 235b, 239rb, 247lo, 247ro, 325ro, 397o, 401b,
 431rb, 457lo, 459rb, 463rb, 485ml, 513lb, 513o, 515ro, 523rb, 525mrb, 525ro,
 528lo, 529lo, 530lb, 530ro, 540rb
 Sauer/Hecker: 31ml, 63ml, 109rb, 123ml, 131lb, 137lb, 241ro, 249lo, 259lo, 269lb,
 279ml, 297mb, 297o, 299mo, 321rb, 331lb, 331rb, 337o, 353b, 357ro, 363b,
 377mrb, 389lo, 395m, 409o, 507ml, 511ml, 527mlb, 532mro, 533ro
 Trötschel: 479mr
 Vilcinskas: 391b, 393o

Wendl/Zeininger: 457m

Willner: 31mr, 37lo, 45rb, 49mr, 51rb, 51mro, 57mr, 57o, 59rb, 59mr, 59lo, 63mr, 63o, 65mr, 65o, 67b, 67ml, 69ml, 71b, 73b, 75o, 77o, 81b, 81o, 89b, 91b, 95o, 101rb, 107o, 109o, 111b, 111mr, 129b, 131rb, 139rb, 147b, 151lb, 151rb, 157rb, 159ml, 165rb, 173lb, 183ro, 189m, 191ro, 199b, 201ml, 207ro, 213o, 215ml, 219m, 227m, 231ml, 233lb, 233rb, 243b, 261b, 265m, 267mo, 271b, 273mo, 279lb, 279o, 285lb, 285rb, 285mlo, 289o, 291mlo, 291lo, 293o, 295b, 297mro, 299mb, 301ml, 303mo, 305mr, 307b, 309mb, 309mo, 311o, 313b, 317m, 321lb, 321ml, 321o, 323b, 327b, 327ml, 327o, 329mb, 335lb, 335rb, 337b, 339b, 347mlb, 349mlb, 349mr, 349mo, 351b, 351mlb, 353mro, 355mr, 355mro, 357lb, 373ro, 381o, 383ro, 385ro, 387b, 403b, 405o, 415o, 425lb, 437mb, 441mb, 441o, 455lb, 455rb, 455mr, 461ml, 467o, 479ml, 489m, 505mr, 505mo, 511o, 519mb, 524lb, 525lo, 526rb, 527lb, 528mlb, 528mr, 529rb, 529mlo, 53orb, 533lb, 533lo, 534mlb, 539mr, 539o

Wothe: 49lo, 67mr, 75mr, 87lb, 91ro, 93lb, 93rb, 95lb, 103rb, 103lo, 113lb, 115rb, 127o, 135ro, 163lb, 183lo, 191mr, 197m, 215rb, 219b, 225ro, 233ro, 241lo, 251b, 265ro, 267o, 275ml, 291mro, 311b, 319o, 323lo, 333o, 363mlb, 411mb, 419b, 423o, 429mb, 431mlo, 439mr, 461lb, 469m, 469ro, 471o, 473b, 473mo, 473lo, 477o, 481lb, 481rb, 495rb, 515mr, 515mlb, 515lo, 517mr, 521lo, 525mlo, 527rb, 540mlo, 541lb, 541mlo, 541o

Zeininger: 79o, 111ml, 117o, 119o, 133m, 135b, 141o, 149mr, 157mr, 159o, 169o, 175o, 183ml, 185lo, 191lo, 195ml, 197ro, 199ro, 209m, 221b, 225b, 229b, 277ro, 283b, 283mb, 285o, 293mb, 293mo, 295m, 295o, 303b, 305b, 305mlb, 319rb, 321mr, 325ml, 325mr, 347ro, 349b, 351mr, 355b, 357mlo, 357mro, 359mlo, 359mro, 359o, 361b, 361mlb, 361mr, 361mro, 363mr, 363mlo, 365mo, 365lo, 397b, 397mb, 397mo, 399b, 399mo, 399o, 401mb, 401mo, 401o, 403mb, 407mro, 407o, 409mr, 415mro, 417rb, 425mro, 427mr, 433lo, 433ro, 435o, 437mo, 439b, 441b, 445b, 445mlb, 447b, 447o, 453mr, 453mo, 457lb, 459lb, 459ml, 459mr, 459ro, 461rb, 461mr, 461ro, 463o, 465ml, 465o, 467b, 467mlb, 467mr, 467mo, 469b, 469lo, 471mr, 473mr, 473ro, 475mlb, 475mo, 475lo, 475ro, 477b, 477mr, 479b, 479o, 481mr, 481ml, 481o, 483b, 483o, 485b, 485ro, 487b, 487m, 487ro, 489o, 491mr, 491mro, 493rb, 493ml, 493mr, 493o, 495mb, 495mo, 497b, 497ml, 497mr, 499rb, 499mro, 499o, 501b, 501ro, 503lb, 503ml, 503mr, 505mlb, 507o, 509ml, 523mo, 530mro, 530lo, 533rb, 533mlo, 545mro, 540lb, 540lo, 541mlb

ISBN 978 90 2156 1387
NUR 411

Dit boek is eerder verschenen met
ISBN 978 90 5210 790 5

Oorspronkelijke titel:
*Der Tier- und Pflanzenführer für
unterwegs*
© 2003, 2006 BLV Buchverlag GmbH & Co.
KG, München

© 2003/2016 voor de Nederlandse taal:
Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen

Vertaling: TextCase, Petra Bovée,
Renate Bolte, Oliver Bolte
Opmaak: Studio MediaWeb, Amsterdam
Omslagontwerp: Femke den Hartog
Eindredactie: Madeleine Gimpel

Niets uit dit boek mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Deze uitgave kwam tot stand in samenwerking met Natuurpunt.

Dit is een uitgave van
Kosmos Uitgevers
Postbus 13288
3507 LG Utrecht
www.kosmosuitgevers.nl

Stekelhuidigen
Blz. 388-389

VISSEN

Zeevissen
Blz. 390-395

Zoetwatervissen
Blz. 396-401

AMFIBIEËN

Salamanders
Blz. 402-403

Kikkers, padden
Blz. 404-409

REPTIELEN

Hagedissen
Blz. 410-411

Slangen
Blz. 412-413

VOGELS

Futen, aalscholvers
Blz. 414-415

Waadvogels
Blz. 416-417

Zwanen, ganzen
Blz. 418-421

Eenden
Blz. 422-427

Roofvogels
Blz. 428-435

Hoenderachtigen
Blz. 436-439

Rallen
Blz. 440-441

Waadvogels
Blz. 442-447

Meeuwen, sterns
Blz. 448-451

Duiven, koekoeken
Blz. 452-453

Uilen
Blz. 454-457

Spechten, ijsvogels
Blz. 458-461

Inhoud

Inleiding Blz. 4-7

PADDENSTOELEN

**Paddenstoelen
(buisjeszwammen)**
Blz. 8-11

**Paddenstoelen
(plaatjeszwammen)**
Blz. 12-21

**Paddenstoelen
(overige)**
Blz. 22-25

Korstmossen
Blz. 26-27

Mossen
Blz. 28-29

Varens
Blz. 30-35

BOMEN EN STRIJKEN

Naaldbomen
Blz. 36-41

Loofbomen
Blz. 42-57

Hoge struiken
Blz. 58-81

Lage struiken
Blz. 82-87

KRUIDACHTIGE BLOEIENDE PLANTEN

**Bloei geel
(regelmatige bloem)**
Blz. 88-111

**Bloei geel
(onregelmatige bloem)**
Blz. 112-121

**Bloei wit
(regelmatige bloem)**
Blz. 122-151

**Bloei wit
(onregelmatige bloem)**
Blz. 152-155

**Bloei roze/rood
(regelmatige bloem)**
Blz. 156-173

**Bloei roze/rood
(onregelmatige bloem)**
Blz. 174-185

**Bloei violet/lila
(regelmatige bloem)**
Blz. 186-195

**Bloei violet/lila
(onregelmatige bloem)**
Blz. 196-203

Zwaluwen
Blz. 462-463

Leeuweriken, piepers
Blz. 464-465

Kwikstaarten
Blz. 466-467

Waterspreeuw, winterkoning, heggenmus
Blz. 468-469

Lijsters en soortgelijke zangvogels
Blz. 470-481

Mezen en soortgelijke zangvogels
Blz. 482-487

Mussen, vinken en soortgelijke zangvogels
Blz. 488-497

Klauwier, wielewaal, spreeuw
Blz. 498-499

Kraaiachtigen en soortgelijke zangvogels
Blz. 500-503

ZOOGDIEREN

Insecteneters
Blz. 504-505

Vleermuizen
Blz. 506-507

Knaagdieren
Blz. 508-513

Haasachtigen
Blz. 514-515

Roofdieren
Blz. 516-519

Hoefdieren
Blz. 520-523

SPECIALE OVERZICHTEN

De getallen in de foto's verwijzen naar de betreffende bladzijden.

Vruchten van bomen en planten Blz. 524-530

Vruchten van bloeiende planten Blz. 530-532

Insectenlarven Blz. 533-534

Rupsen Blz. 534-537

Jonge vogels Blz. 538-540

Jonge zoogdieren Blz. 541

Register Blz. 542-556

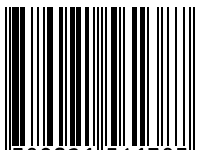
De zakgids voor elke natuurliefhebber

Deze praktische gids bevat de meest voorkomende soorten

- paddenstoelen
- mossen en varens
- bomen en struiken
- bloemen (op kleur)
- grassen
- schelpdieren
- slakken en wormen
- spinnen
- insecten
- vissen
- amfibieën
- reptielen
- vogels
- zoogdieren

Van maar liefst 800 soorten is er informatie over kenmerken, vindplaats en leefwijze, met handige symbolen en ruim 1200 kleurenfoto's voor snelle herkenning.

Dieren en planten herkennen geeft een extra dimensie aan de beleving van de natuur, bij wandelingen, op reis én thuis.

9 789021 561387

www.kosmosuitgevers.nl

KOSMOS

NUR 411
Kosmos Uitgevers
Utrecht/Antwerpen

